

PRAWO KARNE WYKONAWCZE

z elementami polityki karnej
i penitencjarnej

Teodor Szymanowski

SERIA AKADEMICKA

Wolters Kluwer

PRAWO KARNE WYKONAWCZE

z elementami polityki karnej
i penitencjarnej

Teodor Szymanowski

Zarys historii więziennictwa w Polsce
przedstawił Jacek Pomiankiewicz

SERIA AKADEMICKA

Zamów książkę w księgarni internetowej

profinfo.pl
księgarnia internetowa

Stan prawny na 1 października 2016 r.

Recenzentka

Prof. dr hab. Grażyna Szczygiel

Wydawca

Magdalena Stojek-Siwińska

Redaktor prowadzący

Ewa Fonkowicz

Opracowanie redakcyjne

Katarzyna Paterak-Kondek

Łamanie

JustLuk

Rozdział XIV „Zarys historii więziennictwa w Polsce” napisał Jacek Pomiankiewicz

Autorstwo zdjęć wykorzystanych w podręczniku:

Piotr Kochański: 1, 2, 5–10, 12–14, 18, 19

Grzegorz Korwin-Szymanowski: 3, 4, 11, 17, 20, 21, 23–26

Wojciech Maroszek: 27–31

Agata Pilarska-Jakubczak: 15, 16, 22

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

prawolubni

SZANUJMY PRAWO I WŁASNOŚĆ
Więcej na www.legalnakultura.pl
POLSKA IZBA KSIĄŻKI

© Copyright by

Wolters Kluwer SA, 2017

ISBN: 978-83-8092-786-5

Dział Praw Autorskich

01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33

tel. 22 535 82 19

e-mail: ksiazki@wolterskluwer.pl

www.wolterskluwer.pl

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	11
Wstęp	13

Część I Zagadnienia ogólne

Rozdział I

Zagadnienia wprowadzające	19
1. Przedmiot i zakres prawa karnego wykonawczego	19
2. Podstawowe pojęcia wiążące się z prawem karnym wykonawczym	20
3. Kary orzekane w wybranych latach	25
4. Związek nauki prawa karnego wykonawczego z innymi dyscyplinami nauki, pełniącymi funkcję pomocniczą we właściwym rozumieniu i stosowaniu kar i innych środków	27

Rozdział II

Źródła prawa karnego wykonawczego	37
1. Czynniki wpływające na rozwój prawa karnego wykonawczego i podstawy aksjologiczne tego prawa	37
2. Obowiązujące przepisy prawa karnego wykonawczego	39

Rozdział III

Międzynarodowe standardy wykonywania kar	51
1. Uwagi wstępne	51
2. Międzynarodowe konwencje o postępowaniu wobec osób skazanych	53
3. Europejskie Reguły Więzienne. Rekomendacja Rec (2006)2 Komitetu Ministrów do państw członkowskich Rady Europy	64
3.1. Uwagi wstępne	64
3.2. Cele i zadania Europejskich Reguł Więziennych	67

3.3. Realizacja Europejskich Reguł Więziennych w Polsce i zadania z tym związane	68
Rozdział IV	
Organy postępowania wykonawczego	74
Rozdział V	
Postępowanie wykonawcze i pozycja prawna skazanego (sprawcy)	87
1. Wykonywanie orzeczeń	88
2. Postępowanie przed sądem	89
3. Postępowanie egzekucyjne	90
4. Zatarcie skazania	91
5. Procesowe uprawnienia skazanego w postępowaniu wykonawczym	92
Rozdział VI	
Nadzór i kontrola nad wykonywaniem kar i środków stosowanych wobec sprawców przestępstw	94
1. Uwagi wstępne	94
2. Nadzór penitencjarny	96
3. Nadzór administracyjny	103
4. Kontrola Rzecznika Praw Obywatelskich oraz innych organów państwa	106
5. Kontrola organów międzynarodowych	113
6. Kontrola społeczna	116
Rozdział VII	
Uczestnictwo społeczeństwa w wykonywaniu kary	123
1. Idea udziału społeczeństwa w wykonywaniu kar	123
2. Uczestnictwo społeczeństwa w wykonywaniu kary pozbawienia wolności w Polsce w drugiej połowie XX w.	128
3. Uczestnictwo społeczeństwa w wykonywaniu kary pozbawienia wolności w świetle międzynarodowych standardów oraz obowiązujących przepisów prawa	133
Rozdział VIII	
System dozoru elektronicznego	141
1. Uwagi wstępne	141
2. Obowiązujące unormowanie systemu dozoru elektronicznego	142
3. Działania zmierzające do rozpoczęcia i wykonania SDE	146
4. Wykonywanie kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego	147
5. Warunki orzeczenia o wykonywaniu kary pozbawienia wolności w SDE	149

Część II

Wykonywanie kar oraz środków karnych i kompensacyjnych

Rozdział IX

Wykonywanie kary grzywny	157
---------------------------------------	-----

Rozdział X

Kara ograniczenia wolności i kara łączona (mieszana)	164
1. Uwagi wstępne	164
2. Kara ograniczenia wolności w obowiązującym stanie prawnym	165
3. Kara łączona (mieszana)	170

Rozdział XI

Wykonywanie kar i środków polegających na poddaniu sprawcy próbie.

Prawa i obowiązki kuratora sądowego	173
1. Wykonywanie kar i środków polegających na poddaniu sprawcy próbie i kwalifikowanie skazanych do grup ryzyka	173
1.1. Kwalifikowanie do grup ryzyka osób poddanych dozorowi	173
1.2. Warunkowe umorzenie postępowania karnego	174
1.3. Warunkowe zawieszenie wykonania kary pozbawienia wolności	176
2. Rola kuratora sądowego w wykonywaniu kar, środków karnych i zabezpieczających	179

Rozdział XII

Wykonywanie środków karnych	184
1. Uwagi wstępne	184
2. Najważniejsze czynności w wykonywaniu środków karnych	187

Rozdział XIII

Przepadek i środki kompensacyjne	191
1. Przepadek przedmiotów, korzyści majątkowej lub jej równowartości	192
2. Obowiązek naprawienia szkody, zadośćuczynienie, nawiązka i świadczenie pieniężne	193

Część III

Wykonywanie kary pozbawienia wolności w Polsce

Rozdział XIV

Zarys historii więziennictwa w Polsce (<i>Jacek Pomiankiewicz</i>)	197
1. Kara więzienia w średniowiecznej Polsce	197
2. Czasy nowożytne – więzienia w I Rzeczypospolitej, próby reform (do 1795 r.)	198

3. Światowi teoretycy i reformatorzy więziennictwa; tworzenie się systemów penitencjarnych (XVIII–XIX w.)	200
4. Rozwój myśli penitencjarnej i koncepcji wykonywania kary na ziemiach polskich (XIX w.) – teoretycy i praktycy więziennictwa	202
5. Więziennictwo na ziemiach polskich w strukturach państw zaborczych	205
5.1. Prusy (Niemcy)	205
5.2. Austria (1867–1918: Austro-Węgry)	206
5.3. Rosja, Królestwo Polskie	207
6. I wojna światowa (1914–1918)	209
7. Więziennictwo w II RP (1918–1939)	210
7.1. Podstawy prawne funkcjonowania, organizacja i struktura więziennictwa	210
7.2. Polska myśl i praktyka penitencjarna w II RP (postacie, kierunki)	215
8. Więziennictwo w okresie wojny i okupacji (1939–1945)	217
9. System więzienny w PRL (1944/45–1989)	221
9.1. Więziennictwo okresu stalinowskiego (1944–1956)	221
9.2. System penitencjarny w latach 1956–1989/90	228
10. Początki więziennictwa polskiego w Polsce demokratycznej	232

Rozdział XV

Cele, zasady, funkcje oraz istota kary pozbawienia wolności	235
--	------------

Rozdział XVI

Klasyfikacja skazanych i zakładów karnych oraz charakterystyka osób pozbawionych wolności	249
1. Teoretyczne i prawne znaczenie klasyfikacji	249
2. Podstawowe grupy pozbawionych wolności i skazanych	256
3. Rodzaje i typy zakładów karnych	261

Rozdział XVII

Systemy wykonywania kary pozbawienia wolności oraz podstawowe typy zakładów karnych	269
--	------------

Rozdział XVIII

Środki oddziaływania penitencjarnego	292
1. Uwagi wstępne	292
2. Zatrudnianie skazanych	298
3. Nauczanie skazanych	306
4. Działalność kulturalno-oświatowa, społeczna i sportowa w zakładach karnych	315
4.1. Cele i zasady	315
4.2. Działalność wypełniająca czas wolny skazanych w ostatnich latach	317
5. Kontakty skazanych z rodziną (bliskimi) i światem zewnętrznym	320

Rozdział XIX

Prawa i obowiązki skazanych	327
1. Uwagi wstępne	327
2. Prawa skazanych	328
3. Obowiązki skazanych	343
4. Prawa osób pozbawionych wolności w świetle zgłoszonych skarg i próśb do administracji	350

Rozdział XX

Nagrody i ulgi przyznawane skazanym oraz wymierzone im kary dyscyplinarne i możliwość stosowania środków przymusu	355
1. Uwagi wstępne	355
2. Nagrody i ulgi przyznawane skazanym	356
2.1. Nagrody	356
2.2. Ulgi	361
2.3. Korzyści dostępne skazanym, ale formalnie niestanowiące nagród	361
3. Kary dyscyplinarne wymierzone skazanym	362
4. Środki przymusu bezpośredniego oraz użycie broni palnej	366

Rozdział XXI

Warunki bytowe i świadczenia zdrowotne udzielane skazanym	372
1. Warunki bytowe osób pozbawionych wolności	373
2. Świadczenia zdrowotne udzielane osobom pozbawionym wolności	377

Rozdział XXII

Odroczenie i przerwa w karze pozbawienia wolności oraz warunkowe przedterminowe zwolnienie	383
1. Odroczenie wykonania kary pozbawienia wolności	383
2. Przerwa w wykonywaniu kary pozbawienia wolności	385
3. Warunkowe przedterminowe zwolnienie	388

Rozdział XXIII

Przygotowanie skazanych do zwolnienia i świadczenie pomocy postpenitencjarnej	398
1. Idee i motywacje świadczenia pomocy więźniom i ich rodzinom	398
2. Podstawy prawne udzielania pomocy więźniom i ich rodzinom	401
3. Przygotowanie do życia na wolności	408
4. Udzielanie pomocy skazanym, osobom zwalnianym z zakładu karnego oraz ich rodzinom	410

Rozdział XXIV

Wykonywanie środków zabezpieczających	416
--	-----

Rozdział XXV	
Wykonywanie tymczasowego aresztowania	426
1. Wprowadzenie	426
2. Wykonywanie tymczasowego aresztowania w świetle obowiązujących przepisów	431
Rozdział XXVI	
Skuteczność wykonywania kar i środków karnych	440
Literatura podstawowa	447
Aneks. Więziennictwo w wybranych krajach Europy	449
1. Wyjaśnienie wstępne	449
2. Populacja więźniów	451
3. Wydarzenia zakłócające wykonywanie kary pozbawienia wolności	457
4. Personel więzienny	461
5. Zakończenie	463
Wybrane zdjęcia z polskich zakładów karnych	465

WYKAZ SKRÓTÓW

Akty prawne

- EKPC – Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r. (Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 z późn. zm.)
- Europejskie Reguły Więziennicze – rekomendacja Rec (2006)2 Komitetu Ministrów Rady Europy do państw członkowskich Rady Europy w sprawie Europejskich Reguł Więzienniczych 1, przyjęta w dniu 11 stycznia 2006 r.
- k.k. – ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 1137)
- k.k. z 1969 r. – ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks karny (Dz. U. Nr 13, poz. 94 z późn. zm.)
- k.k.w. – ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. Nr 90, poz. 557 z późn. zm.)
- k.k.w. z 1969 r. – ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. Nr 13, poz. 98 z późn. zm.)
- Konstytucja RP – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. 78, poz. 483 z późn. zm., sprost. Dz. U. z 2001 r. Nr 28, poz. 319)
- k.p.k. – ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 174)
- MPPOiP – Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz. U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167)
- nowela z dnia 16 września 2011 r. – ustawa z dnia 16 września 2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 240, poz. 1431)
- nowela z dnia 20 lutego 2015 r. – ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 396)
- nowela z dnia 11 marca 2016 r. – ustawa z dnia 11 marca 2016 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. poz. 428)
- Reguły Minimalne – Wzorcowe reguły minimalne postępowania z więźniami, przyjęte w Genewie w 1955 r. przez Pierwszy Kongres Narodów Zjednoczonych w Sprawie Zapobiegania Przestępczości i Postępowania ze Sprawcami Przystępstw i zaaprobowane przez Radę Gospodarczą i Społeczną w rezolucji 663C (XXIV) z dnia 31 lipca 1957 r. oraz 2076 (LXII) z dnia 13 maja 1977 r.

- u.k.s. – ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. o kuratorach sądowych (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 720 z późn. zm.)
- ustawa o RPO – ustawa z dnia 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich (tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 1648 z późn. zm.)
- ustawa o SW – ustawa z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 713 z późn. zm.)

Czasopisma

- Arch. Krym. – Archiwum Kryminologii
- OTK-A – Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego; zbiór urzędowy, Seria A
- PiP – Państwo i Prawo
- Prok. i Pr. – Prokuratura i Prawo
- PWP – Przegląd Więziennictwa Polskiego
- WPP – Wojskowy Przegląd Prawniczy

Inne

- AŚ – areszt śledczy
- CPT – Europejski Komitet do Spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu
- CZSW – Centralny Zarząd Służby Więziennej
- ETPC – Europejski Trybunał Praw Człowieka
- KMP – krajowy mechanizm prewencji
- SDE – System Dozoru Elektronicznego
- SN – Sąd Najwyższy
- TK – Trybunał Konstytucyjny
- ZK – Zakład Karny

WSTĘP

Przedstawiając Czytelnikom niniejszy podręcznik, pragnę podkreślić, że jego przedmiot stanowią nie tylko obowiązujące unormowania prawne dotyczące wykonywania kar, środków karnych i zabezpieczających, lecz także praktyka ich stosowania, co mieści się w pojęciu polityki karnej i jego istotnej części – polityki penitencjarnej. Uznałem bowiem, że takie podejście nie tylko poszerzy wiedzę w tej dziedzinie, ale również pozwoli na lepsze zrozumienie instytucji prawa.

O potrzebie nowoczesnego podręcznika prawa karnego wykonawczego, uwzględniającego również zagadnienia polityki karnej i penitencjarnej, świadczy fakt, że np. w 2014 r. przepisy tego prawa były stosowane względem ponad pół miliona dorosłych mieszkańców Polski.

Obecne wydanie przedstawionego podręcznika stanowi kontynuację publikacji z 2014 r. o podobnie określonym zakresie, ale z wielu względów nie jest jego powtórzeniem. Przede wszystkim uwzględnia on ważne zmiany w prawie karnym, szczególnie reformę dokonaną ustawą z dnia 20 lutego 2015 r. i dwiema ustawami z dnia 11 marca 2016 r. Jednocześnie zmieniono proporcje w przedstawieniu historii więziennictwa polskiego, koncentrując się na najważniejszych zagadnieniach. Autorem tego rozdziału jest znawca historii polskiego penitencjaryzmu (były dyrektor Centralnego Zarządu Służby Więziennej) dr Jacek Pomiankiewicz.

Czytelników zainteresowanych szczegółowym rozwojem polskiego więziennictwa na przestrzeni dziejów odsyłam do cennych prac prof. dr. hab. Jerzego Migdała, uwzględnionych w bibliografii.

Wskazując literaturę przedmiotu, kierowaliśmy się dwoma zasadami. Po pierwsze, zostało uwzględnione piśmiennictwo z okresu po wejściu w życie kodyfikacji karnej w 1998 r. i liczne zmiany tego prawa oraz, po drugie, przytoczono również publikacje dawniejsze, które naszym zdaniem odegrały szczególną rolę w rozwoju nauki zajmującej się wykonywaniem kar i pozostałych środków reakcji prawnokarnej.

Opisując natomiast praktykę stosowania prawa karnego wykonawczego, posłużono się licznymi danymi statystycznymi oraz wynikami badań przeprowadzonych nie tylko w ostatnich latach, lecz także wcześniej, jeśli potwierdzały one powszechnie uznawane w nauce stwierdzenia, jak np. osiągnięte rezultaty przez wykonywanie kary pozbawienia wolności.

W prezentacji danych empirycznych i statystyk wybierano lata szczególnie znamienne dla ewolucji systemu wykonywania kar. Uwzględnienie bowiem dziesiątków lat, co odnajdujemy w różnych cennych monografiach, w przypadku podręcznika nie wydawało się celowe, gdyż obciążałoby czytelników nadmiarem informacji stanowiących dokumentację badań.

W dokonanych analizach instytucji prawa karnego wykonawczego i praktyki ich stosowania znalazły się też uwagi krytyczne. Mam nadzieję, że zostały one dostatecznie udokumentowane, ponieważ bez nich stałyby się one raczej instrukcją dotyczącą stosowania prawa. Tymczasem analiza praktyki dowodzi, że polskie prawo karne wymaga dalszej przemyślanej reformy.

W podręczniku zwróciłem uwagę, z jednej strony, na ukazanie licznych informacji dotyczących przepisów, a z drugiej, na wskazanie ich ewolucji, celowości i zasadności. Dlatego też uwzględniono w nim historię rozwoju więziennictwa w Polsce w różnych okresach jej dziejów, jak też przedstawiono system penitencjarny na tle danych europejskich, konwencji czy też zaleceń ustanawiających międzynarodowe standardy w wykonywaniu kar i w postępowaniu z osobami pozbawionymi wolności. Podręcznik uzupełnia aneks, w którym zawarto podstawowe dane dotyczące więziennictwa polskiego oraz 29 państw europejskich, także szereg zdjęć ilustrujących różne aspekty systemu penitencjarnego w Polsce. Dodatkowo publikacja wzbogacona została o mapę penitencjarną kraju.

Opracowując przedstawiony podręcznik, pragnę zaznaczyć, że oprócz najnowszej literatury, danych statystycznych oraz informacji z praktyki uwzględniłem również w niezbędnym zakresie niektóre wcześniej opublikowane teksty, co zostało zaznaczone w podręczniku. Uważam bowiem, że nie byłoby możliwe napisanie podręcznika bez odwołania się do informacji częściowo już publikowanych.

Pisząc o przeznaczeniu podręcznika prawa karnego wykonawczego, trzeba jeszcze zwrócić uwagę na występujące ważne okoliczności. Wiedzę o poszczególnych dziedzinach prawa czerpiemy z trzech podstawowych źródeł:

- przepisów prawa,
- piśmiennictwa naukowego, w tym przede wszystkim z podręczników, komentarzy, oraz
- orzecznictwa sądowego.

Powyższe źródła są ogólnie odstępne, ale różnią się w znacznym stopniu odbiorcy z nich korzystający.

Z przepisami prawa zapoznają się przede wszystkim praktycy zawodowo zajmujący się stosowaniem prawa (sędziowie, prokuratorzy, adwokaci, radcowie prawni i funkcjonariusze wykonujący kary i inne środki), pracownicy nauki oraz słuchacze studiów prawniczych.

Piśmiennictwem naukowym są zainteresowani – poza uczonymi – studenci oraz ci praktycy, którzy starają się poszerzyć swoją wiedzę w rozmaitych dziedzinach prawa, a także inne osoby interesujące się problematyką prawną związaną z przestępczością i jej ograniczeniem. Ta dziedzina, tj. nauka, jest szczególnie ważna dla rozwoju prawa karnego, jego racjonalizacji, humanizowania i zwiększenia efektywności oraz informowania społeczeństwa o funkcjonowaniu systemu prawa karnego i realizowanej polityce karnej w państwie.

Komentarze do ustawodawstwa karnego oraz publikowane orzecznictwo sądowe z tej dziedziny stanowią bardzo ważne instrumentarium dla właściwego posługiwania się przepisami prawa w toczącym się postępowaniu karnym, a następnie postępowaniu karnym wykonawczym. Są one niezbędne dla sprawnego i prawidłowego stosowania przepisów.

Natomiast dla poznania systemu prawa karnego, jego zasadniczych celów, idei oraz właściwego kształtowania polityki karnej (w tym i penitencjarnej) konieczne jest sięgnięcie do piśmiennictwa naukowego, w tym także podręczników, które stanowią syntezę tych dziedzin prawa, którym są poświęcone.

Studenci nie nauczą się przecież prawa karnego z komentarzy, które dla praktyków są niezbędne dla należytego stosowania prawa – oprócz unormowań ustawowych, uwzględniają one przepisy aktów podustawowych, drobiazgowo regulujących również czynności organizacyjne czy biurowe itp. Dlatego też ten podręcznik stara się przedstawić system wykonywania kar oraz innych orzeczanych środków.

Niniejszy podręcznik jest przeznaczony dla młodzieży akademickiej kształcącej się w zakresie prawa karnego wykonawczego, pedagogiki, psychologii czy innych dyscyplin zorientowanych na resocjalizację, a także pracowników wymiaru sprawiedliwości oraz innych osób interesujących się prawem karnym, polityką karną i wykonywaniem kar. Mam nadzieję, że będzie on dobrze służył doskonaleniu znajomości prawa karnego wykonawczego, w tym i działalności więziennictwa.

Poczuwam się do miłego obowiązku złożenia wielkich podziękowań niżej wymienionym osobom i instytucjom, które udzielały mi pomocy, cennych informacji, rad i konsultacji w przygotowaniu pracy do publikacji.

Pragnę w szczególności podziękować: Pani prof. dr hab. Aleksandrze Szymanowskiej, mojej Drogiej Małżonce, Centralnemu Zarządowi Służby Więziennej za udostępnienie cennych materiałów wraz z wyjaśnieniami, a szczególnie Panu gen. Jackowi Kitlińskiemu, Dyrektorowi Generalnemu Służby Więziennej, Panu dyr. Romanowi Wiśniewskiemu i jego współpracownikom, Panu płk Marcinowi Paczosie, Pani nacz. Justynie Kowalczyk z Ministerstwa Sprawiedliwości oraz pracownikom wydziału przez nią kierowanego za nieustannie życzliwe dostarczanie informacji statystycznych dotyczących wymiaru sprawiedliwości.

Szczególnie pragnę też podziękować Pani prof. zw. dr hab. Grażynie Szczygieł za napisanie recenzji tego podręcznika, która została wykorzystana w jego ostatecznej redakcji.

Teodor Szymanowski

Część I

ZAGADNIENIA OGÓLNE

Rozdział I

ZAGADNIENIA WPROWADZAJĄCE

1. Przedmiot i zakres prawa karnego wykonawczego

W określeniu przedmiotu prawa karnego wykonawczego należy przede wszystkim odnieść się do postanowień art. 1 § 1 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. Nr 90, poz. 557 z późn. zm.). W przepisie tym mowa o wykonywaniu orzeczeń w postępowaniu karnym, a następnie w innych rodzajach postępowań, m.in. w sprawach o przestępstwa skarbowe, w sprawach o wykroczenia oraz innych kar i środków. Zatem do **prawa karnego wykonawczego należą te wszystkie unormowania, które określają wykonywanie orzeczeń sądowych skazujących sprawców przestępstw na kary, środki karne kompensacyjne, przepadek i środki zabezpieczające, a także wykonywanie postanowień sądów dotyczących orzekania o tymczasowym aresztowaniu i karze aresztu oraz wykonywanie kar porządkowych i środków przymusu skutkujących pozbawieniem wolności, które w praktyce mają znaczenie marginalne.**

W dawnych podręcznikach, jeszcze z czasów PRL, przepisy prawa karnego wykonawczego (np. S. Walczak, *Prawo penitencjarne. Zarys systemu*, Warszawa 1972) dotyczące różnych kar mylono z przepisami prawa penitencjarnego odnoszącego się obecnie wyłącznie do kar i środków izolacyjnych stanowiących szczególną część prawa karnego wykonawczego.

W świetle współczesnego systemu prawa obowiązującego w Polsce **do zakresu prawa karnego wykonawczego zalicza się więc wykonywanie orzeczonych przez sądy:**

- kar,
- środków karnych, kompensacyjnych i przepadku,
- środków zabezpieczających,
- tymczasowego aresztowania,
- aresztu i kar porządkowych oraz środków przymusu, skutkujących pozbawieniem wolności.

Wszystkie powyższe unormowania stanowią materię ustawową, ponieważ w większym lub mniejszym stopniu są one podstawą ograniczenia konstytucyjnych praw obywatela, choć jednocześnie w wielu przepisach mówi się o przysługujących prawach także i osobom skazanym lub ukaranym oraz podejrzanym o popełnienie przestępstwa, co ma doniosłe znaczenie szczególnie dla przestrzegania zasad praworządności i humanitaryzmu.

Pisząc o ustawowych podstawach wykonywania kar i pozostałych wymienionych środków, trzeba jednocześnie zaznaczyć, że wiele szczegółowych przepisów znajduje się w aktach prawnych podustawowych, tj. w rozporządzeniach i zarządzeniach. Zgodnie z postanowieniami kodeksu karnego wykonawczego wydano kilkadziesiąt takich aktów regulujących szczegółowe zasady funkcjonowania organów wykonawczych, dotyczące administrowania i zapewnienia porządku w wykonywaniu kar i pozostałych środków, gospodarowania zasobami finansowymi i materialnymi czy też współdziałania między poszczególnymi organami. Zagadnienia te zostały przedstawione w rozdziale II podręcznika.

Trzeba jednak podkreślić, że zgodnie z art. 31 i 41 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm., sprost. Dz. U. z 2001 r. Nr 28, poz. 319) jakiegokolwiek ograniczenie praw obywatela może nastąpić wyłącznie na podstawie ustawy, czyli rola rozporządzeń została ograniczona.

Szczegółowe problemy wchodzące w zakres regulacji prawa karnego wykonawczego zostały omówione w kolejnych rozdziałach podręcznika, z wyjątkiem rozdziału przedstawiającego w zwięzły sposób historię polskiego więziennictwa od początków jego powstania aż po współczesność oraz rozwoju najważniejszych systemów penitencjarnych na świecie, który przedstawiono w rozdziale XIV.

2. Podstawowe pojęcia wiążące się z prawem karnym wykonawczym

Przed szczegółową analizą prawa karnego wykonawczego trzeba zwrócić uwagę na tę dziedzinę wiedzy, którą określamy jako politykę karną, której częścią jest polityka penitencjarna realizowana przez sądy i więziennictwo i która szczegółowo będzie określona w dalszych wywodach.

Natomiast politykę karną można zdefiniować jako działalność państwowych organów, przede wszystkim sądów, prokuratury, Policji oraz innych służb, w tym wykonawczych realizujących orzeczenia sądów w reakcji na popełniane przestępstwa.

W niniejszym podręczniku w tytule jest też wymieniona polityka karna z tego względu, że wykonywanie kar i środków niewiążących się z izolacją sprawców, jak

np. grzywna, kara ograniczenia wolności czy środki karne, należy nie do dziedziny polityki penitencjarnej, ale karnej. Tym zagadnieniom poświęcona jest zasadnicza I część podręcznika.

Wychodząc od przepisu art. 1 k.k.w., określono, czym jest prawo karne wykonawcze i jaki jest jego zakres w świetle przepisów ustawowych. Ponieważ dotyczą one różnych kar i środków orzekanych przez sądy oraz rozmaitych organów wykonujących te orzeczenia, w nauce prawa karnego można wyróżnić odrębne, szczegółowe systemy ich wykonywania i rozmaite wiążące się z nimi pojęcia, które na początku należy określić i wyjaśnić.

Prekursorem wyodrębnienia tej dziedziny prawa karnego był w doktrynie lat 30. ubiegłego wieku Emil Rappaport (por. E. Rappaport, *Nowy system kodyfikacji ustawodawstwa kryminalnego. Kodeks karny wykonawczy*, Warszawa 1930). Natomiast pojęcie prawa penitencjarnego pojawiło się w Polsce w doktrynie i praktyce po II wojnie światowej w latach 50. i 60. (por. S. Walczak, *Prawo penitencjarne...*, s. 56 i n., i J. Śliwowski, *Prawo i polityka penitencjarna*, Toruń 1978, s. 4).

Nie ulega wątpliwości, że prawo penitencjarne stanowi część – z wielu względów najważniejszą – prawa karnego wykonawczego (por. M. Cieślak, *Prawo karne*, Warszawa 1995, s. 17; S. Lelental, *Wykład prawa karnego wykonawczego z elementami polityki kryminalnej*, Łódź 1996, s. 18). Przechodząc do zdefiniowania **prawa penitencjarnego**, będącego podstawą polityki penitencjarnej, trzeba podkreślić, że spotyka się jego różne określenia w zależności od przyjętych kryteriów. W doktrynie można wyróżnić autorów głoszących pogląd, że prawo penitencjarne reguluje stosowanie tych sankcji karnych, które wiążą się z izolacją skazanych (różne rodzaje kary więzienia i aresztu) lub z izolacją tymczasowo aresztowanych (areszty śledcze). Do zwolenników tego poglądu można zaliczyć, jak się zdaje, M. Cieślaka oraz autora tego tekstu. Szerszy zakres przedmiotowy dla prawa penitencjarnego, niż tylko ograniczony do kar i środków izolacyjnych, przewidywali J. Śliwowski, włączając do niego wykonywanie kary ograniczenia wolności, i S. Walczak, zaliczając do niego również środki probacyjne (J. Śliwowski, *Prawo i polityka...*, s. 4; S. Walczak, *Prawo penitencjarne...*, s. 56 i n.).

Przedmiot prawa penitencjarnego jest w znacznym stopniu zależny od przewidzianych przez prawo karne środków reakcji prawnej na fakt popełnionego przestępstwa. Na przykład zgodnie z ustawą z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks karny (Dz. U. Nr 13, poz. 94 z późn. zm.) do prawa penitencjarnego niewątpliwie należało też wykonywanie tzw. dodatkowego środka oddziaływania resocjalizacyjnego na recydywistów – umieszczanie ich w ośrodkach przystosowania społecznego (do 1990 r., w którym uchylono te przepisy).

W świetle obecnie obowiązującego prawa karnego i w nawiązaniu do art. 1 k.k.w. **do prawa penitencjarnego należy zaliczyć wszelkie te przepisy, które regulują wyko-**

Teodor Szymanowski – profesor zwyczajny doktor habilitowany nauk prawnych; były wykładowca na Uniwersytecie Warszawskim, obecnie wykłada na Wydziale Prawa i Administracji w Wyższej Szkole Finansów i Zarządzania w Warszawie; członek Prezydium Rady Polityki Penitencjarnej przy Ministrze Sprawiedliwości oraz redakcji Archiwum Kryminologii, honorowy przewodniczący Kolegium Redakcyjnego Przeglądu Więziennictwa Polskiego; ekspert sejmowy (wielokrotnie powoływany); autor wielu prac z zakresu prawa karnego, polityki karnej i kryminologii.

W podręczniku w sposób kompleksowy omówiono przepisy prawa regulujące wykonywanie kar, środków karnych i zabezpieczających. W obecnym wydaniu uwzględniono zmiany w prawie karnym, szczególnie jego reformę z 20 lutego 2015 r., wprowadzającą m.in. system dozoru elektronicznego, oraz dwie nowelizacje z 11 marca 2016 r. Przedstawiono również informacje o międzynarodowych konwencjach i standardach dotyczących wykonywania kar. Analiza prezentowanych zagadnień poparta została licznymi danymi statystycznymi. Szczególnie interesująca dla Czytelnika może być część podręcznika dotycząca efektywności wykonywania kary.

Publikacja przeznaczona jest dla studentów prawa i dziedzin pokrewnych, pracowników więziennictwa, kuratorów sądowych oraz sędziów.

9 788380 927865 W01P01

ISBN 978-83-8092-786-5

9 788380 927865

ZAMÓWIENIA:

INFOLINIA 801 04 45 45, FAX 22 535 80 01

ZAMOWIENIA@WOLTERSKLUWER.PL

WWW.PROFINFO.PL

LEX Student
— Prawa